

PANKOVITS JÓZSEF

Olaszországi választások, 2006.

Miért vesztett Berlusconi?

A magyarországi első fordulóval egy időben (április 9.) (és mint később kiderült, politikai szinkronban) Olaszországban megtartott parlamenti választásokon húsz-egynéhány ezer szavazattal a Romano Prodi Professzort miniszterelnöknek jelölő középbal (*centro-sinistra*) koalíció kerekedett felül az öt éve kormányzó Silvio Berlusconi vezette jobbközép (*centro-destra*) formációval szemben. Olasz eredetiben a közép-jobb az elfogadott *terminus technicus*, fordításban mégis szívesebben tesszük a jobboldalt a centrum elé, mivel úgy véljük, a jobboldal szerepe vezetőjének személye körül cementált jobbközépben hangsúlyosabb a centrumnál. A közép erőinek valójában többnyire nem volt centrális jelentőségük, funkciójuk járulékos jellegű a domináns jobboldali tényezők mellett, holott az olasz politikai tradícióban a kereszténydemokrácia által képviselt centrista politizálás évtizedeken keresztül hegemoniát biztosított a jobboldal számára. Centrista politizálással jobboldali hegemonia – ez volt az olasz politika paradigmája az 1946–1992 közötti első köztársaság évtizedeiben, amin a korabeli középbal formáció sem változtatott.

Az 1960-as évekbeli eredeti középbal konstrukció a maga nemében „italicum”: a centrális helyzetű, „osztályközi” ideológiájú kereszténydemokrata párt (DC) és a szocialista párt (PSI), valamint néhány más kisebb társutas koalíciós partner összefogásával jött létre. A jelenlegi középbal egészen más összetételben és más formátummal, de a '60-as évekhez hasonlóan a közép irányába gravitáló és a középpel együttműködő

baloldali szereplők kormányzati szövetségét jelenti, amelyben a centrum hangsúlyosabb szerepet játszik, mint a jobbközépben. Kifejezi ezt a Professzor, a közgazdász Romano Prodi személyére testált miniszterelnöki pozíció. Prodi az első köztársaságban DC-politikus, egy időben az állam gazdasági szektorának első számú menedzsere, miniszter – az 1990-es években a DC egyik utódpártjához, a Néppárthoz csatlakozott, majd független lett, ma pedig – a legújabb és még nem eléggé értékelhető lap-értésülések szerint – a volt kommunistákkal együtt egy új demokratikus párt megteremtésén fáradozik, amely az április 9-i választásokon a képviselőházi mandátumok megszerzésére már fel is mutatta jelvényét és szimbólumát, az 1996-ban sikerre vitt Olajfát (Ulivo).

Előjárójában a közép, a jobb- és a baloldal problémáiról beszélve hivatkozhatunk Norberto Bobbio-ra, az olasz politikatudomány örök viszonyítási alapú szerzőjére, aki az itáliai változások, a politikai rendszer átalakulásának folyamatában publikálta nem túl terjedelmes tanulmányát „Jobb és Bal” címmel (Bobbio, 1994), s ebben vitába szállt a jobb- és baloldal különválasztásának tagadóival. Azt írta többek között, hogy a politikai szférában a jobb és bal minden körülmények között fellelhető, és a „nagy ideológiák” (értsd elsősorban a marxizmust) válságával divatba jött a jobb és bal megkülönböztetés megszüntethetőségének gondolata, ám a két oldal szembeállítására továbbra is érvényes. „Az ideológiák fája, különben is, mindig zöld.”¹ Bobbio szerint az sem igaz, hogy „a demokratikus társadalmak többszólamúságában, a játéktéren lévő felek sokaságában, – ahol ezek egymás közt konvergálhatnak és divergálhatnak, különböző kombinációkat tehetnek lehetővé – nem lennének felvethetők többé az antitézis, a vagylagosság, a jobb- vagy a baloldal formája alatt a (politikai) a problémák.”² Ehhez hozzáteszi, hogy mind a jobb, mind a baloldalon van egy-egy középre, illetve egy-egy a szélső sarkokhoz húzó erő, következésképp a középutt és a két oldalon elhelyezkedő szereplőket tekintve a politikai mező ötös felosztása figyelhető meg.

Természetesen használhatók más elméleti megközelítések, más analitikus kategóriák³, részünkről az olasz politika közelmúlti másfél évtizedes fejlődése alapján igazoltnak tartjuk Bobbio tételeit a jobb- és baloldal megkülönböztetéséről, antagonizmusáról, a politikai erőter felosztásáról és belső dinamikájáról. Az utóbbi idők fejleményeit vizsgálva az is megállapítható, hogy az olasz rendszer strukturális változásainak leglényegesebb új eleme a politikai pártok polarizált széthúzása – a „polarizált pluralizmus” (Sartori, 1965) – mellett a választók opciójára bízott előzetes kormányprogram, a programért felelősséget vállaló

miniszterelnök-jelöltek pártjuk vagy koalíciójuk közötti preferencia kinyilvánítása a kormányprogramra épített koalíció, illetve a pártok közti koalíciózás kényszere, mert csak koalícióban lehetséges a kormányzáshoz szükséges parlamenti többség biztosítása. E többség megszerzését szolgálta az arányos választási rendszerről való áttérés az arányossági elvekkel korrigált többségi rendszerre. Berlusconiék a 2005-ös helyhatósági választásokon elszenvedett vereségük után tovább reformáltak. 2006-ra javukra billenő többség reményében kidolgoztak és elfogadtattak a parlamenttel egy bonyolult, a többséget pártszövetségenként (a szövetségben résztvevő pártok eredményei szerint s többnyire a jobboldali pártokra nézve kedvezményezettnek tűnő), a parlament két háza esetében is másként meghatározott mandátumjuttató premizálási rendszert, amely azonban a középbal minimális többségével a jobbközép számára vált büntető jellegűvé.

A középbal és jobbközép formációk stabilizálódása, működésük és ciklikus váltakozásuk a kormánypozícióban jól szemlélteti az új rendszer előnyeit, egyúttal bizonyosárról, hogy a „tökéletlen kétpártrendszer” (Galli, 1966 – klasszikus politológiai toposza szerint) elmozdult a „tökéletesedés” irányába. 1996. és 2001. között két egyazon koalíción belüli kormányváltással és 2001-2006 között kormányválság nélkül folyamatosan sikerült Itáliát kormányozni.

A rendszer kondícióját nagymértékben meghatározta az Olasz Kommunista Párt (PCI) átalakulása szociáldemokrata típusú párttá, illetve kettéosztódásával az (olasz) kommunista identitáshoz határozottabban ragaszkodó további baloldali párt (Partito della Rifondazione Comunista, Kommunista Újjáalakulás Pártja – PRC) megjelenése a politikai erőterben. Ez utóbbi éppen az eredeti PCI demokratikus jellegzetességei folytán, azokat örökölve nem zavarta meg az új feltételrendszer intézményesülését. A PRC 1996-ban külső támogatást nyújtott a középbal koalíciójának, így annak balszélére helyezkedve külső részévé vált, mintha csak Bobbio tételeit kívánná visszaigazolni. A másik oldalon is kitapintható a jelenség formai megfelelője: a demokratikus berendezkedéshez alkalmazkodó, „demokratizált” neofasiszta párt örököse (Alleanza Nazionale, AN – Nemzeti szövetség) vitába keveredett ellenzékével, amely a Tricolor Lángja néven elszakadt tőle és a jobbszélre helyezte magát.⁴

A 2006-os módfelett szoros választási eredmények optikájából nézve az új rendszer további működéséről nehéz előrejelzést adni abban a tekintetben, hogy az eredmények mennyiben és milyen formában fenyegethetik a stabilitás irányába történt elmozdulást. Remélhetőleg nem lesz visszalépés az európai közösség előtt komikussá vált átlagban évente cserélt kormányok módszeréhez.

A kiegyensúlyozott erőviszonyok, a társadalom éles kettéosztottsága állandósíthatja a politikai dinamika nyughatatlan állapotát, bár nem kizártak a meglepetések sem.

Az olasz politika változásainak és fő vonalainak bevezető vázolata után rátérünk a 2006-os választási eredmények részletezőbb elemzésére, amelynek lényege a jobbközép és középbal párharcának, mindenekelőtt a hatalmon volt és vesztesévé vált jobbközép kulcsfigurája – Berlusconi – politikájának bemutatása, illetve ennek szükségszerű összevetése a középbal politikájának fontosabb vonásaival.

BERLUSCONI ÉS A BELPOLITIKA

A Lovagnak (*Cavaliere*) aposztrofált (tulajdonképpen a Munka Lovagja állami kitüntetés után, ami kiváló gazdasági teljesítménnyel érhető el) Berlusconi 1993 őszén a politika színpadára dobantva újító jellegű (Ignazi, 1997) bejelentést tett. Róma 1993 őszén polgármestert választott és a kampány felizzított hangulatában a Lovag állást foglalt az akkor még újfasiszta (Movimento Sociale Italiano, MSI) párt vezetője, Gianfranco Fini mellett, a versenyben levő zöldpárti mezben indult baloldali jelölésű Francesco Rutelli ellenében. Politikatörténeti elemzések feladata lehet majd a jövőben annak boncolása, hogy Fini szponzorálásával – a nagyvállalkozó Berlusconiénél innen kezdve mindig fontos lett a politikai marketing, a kereskedelmi fogások alkalmazása; feltűnő bejelentése egy bolognai hipermarket üzletközpont felavatásánál hangzott el – nem követett-e el stratégiai hibát.

Fini mellé állni figyelmet keltő, taktikailag innovatívnak és helyesnek tetsző döntésnek tűnt, mivel 1993 végére a korrupciós ügyleteket vizsgáló milánói jogászok, a „tisztakezek” már eljárás alá vontak számos DC (és PSI) pártvezetőt, következképp a jobboldal (a PSI-t nem ide soroljuk, azonban érintettsége és a DC-vel való közös kormányzási és egyéb felelőssége miatt a zárójeles megjegyzés nem hagyható el) *leadership*-je válságba került, szavazóik pedig elárvultak. Sürgős igény merült fel a sorok rendezésére mind a vezetés, mind a szavazók szintjén. A keletkező politikai vákuumba robbant be Berlusconi és debütálva a politikai arénában jól látta (jól láttatták vele), keresnivalója a jobboldalon van. Továbbá jól látta azt is, hogy a jobboldal tartalékát az 1947-es antifasiszta szellemiségű alkotmány paragrafusaitól marginalizált, ám a korrupcióban nem elmarasztalt és a politikai körforgalomba visszakívánczó MSI környékén található meg. Az elgondolás gyakorlatba való átvitele valóban újdonságszámba ment. Az MSI átlagosan 6–8 százalékos, helyenként és időnként

ennél is magasabb arányú, mobilizálható választói tömeg fölött rendelkezett. Az ideológiák összeomlásával az olasz társadalmon lenyomatát otthagyo fasizmus hagyománya revízió alá került (ha a marxizmus összeomlott, nem biztos, hogy a fasizmusnak olyan véget kellett érnie, amelyet – nosza revideáljunk felkiáltással kikezdték az antifasiszta ellenállás eszmeiségét és eposzát, az egykori fasiszták késői örököseit pedig rehabilitációs céllal addigi politikai árfolyamunkhoz képest fölértékelték). Kérdés volt azonban, vajon meddig életképes ez a tendencia, hosszabb távon milyen politikai hatásokat vált ki, a fasiszták örökösei mit képviselnek és mennyire tekinthetők hiteleseknek? Az MSI-ből lett AN Berlusconi meghatározó szövetségese lett, noha választási ereje a kezdeti látványos növekedés után visszaesett: az 1996-os 15,7 százalékról 12 százalék körül állapotodott meg mind 2001-ben, mind 2006-ban.

A Berlusconi–Fini kapcsolatról elgondolkodva szólnunk kell Craxi és Berlusconi barátságáról; arról a feltételezésünkről, hogy a szocialista vezető tanácsára és biztatására szövődhettek az üzletember és a neofasiszta pártember szervezetkezésének szálai. Craxit már az 1980-as években foglalkoztatta (melléleg Francesco Cossiga akkori köztársasági elnököt is – elnöki mandátumának – meghosszabbíthatósága céljából) a neofasiszta párt és szavazatai „vámmentesítésének” elvi ötlete. Az 1980-as években a PSI-nek égető szüksége volt választói bázisának növelésére, Craxi minden áron 15 százalék fölé kívánta emelni a PSI elektorális támogatottságát és ehhez a legkülönbözőbb forrásokból kellett voksokat vadászni. Nem véletlenül alkalmazta Fini pártjával kapcsolatban az ellenzék kifejezést többes számban. Miután ez az ellenzékinek legitim PCI számára volt fenntartva a politikai nyelvezetben, a szocialista politika azt sugallta, hogy Finiék is legitimálhatók. Pluralista viszonyok között a manőver aligha kifogásolható, főként ha figyelembe vesszük az alkotmány bevezetésétől eltelt időben felnőtt új generációk „történelmietlen” tudatát. Legfeljebb szóvá tehető, hogy a baloldali politikus Craxi részéről ízlésbeütközően kérdőjeles neofasiszta szavazókra spekulálni. Ahogyan viszont Berlusconi valóra váltotta mentora tanácsát, abból arra következtethetünk, hogy nemcsak Berlusconi vállalt föl egyértelműen jobboldali pozíciót, Craxi, kiszorulva az aktív politizálásból (a „tisztakezek” nem kímélték őt sem) földalta baloldaliségét. Ennek nyitja pontosan az 1991-1992 folyamán reá és pártjára zúduló jogi vizsgálatok nyomasztó súlyában rejlik. Az eljárásokat Craxi, később Berlusconi is – amikor a nyomozások célba veszik – a „vörös tógások”, a „kommunista vizsgálóbírák” mesterkedésének tulajdonítja. Mindkettejük indulata a PCI-PDS ellen fordult.

A kiformálandó jobbközép tömb másik szövetséges alkatrészének Berlusconi és tanácsadói az Északi Ligát (Lega Nord) szemelték ki tekintettel a mozgalom heveny populizmusára s elektorális csillagzatának meredek emelkedésére, azonban a Lega stratégiai szempontból szintén problematikus partnernek mutatkozott. Politikai irányvonala ugyanis sem a Berlusconi körül sorakozó és létrehozandó pártjába (Forza Italia, Hajrá Olaszország) áramló, majdan a párt gerincét adó valahai DC-töredékekkel, sem a szövetségesnek szintén kiválasztott Finni-féle párttal nem rokonítható. Az Északi Liga kizárólag partikuláris észak-olasz érdekeket fontolva politizált, vezérük Bossi és Berlusconi között legfeljebb a populizmus lehetett találkozási pont. Umberto Bossi nevéből gyártott zszurnalisztikai *trouville*-jal mondván – a „bossiádák szözuhatagaiban – az olasz gazdaság legfőbb baja az Északon megtermelt adólírának az „élődsi Délre”, a „tolvaj Rómába” szivattyúzása, majd elfecsérlése és felélése, aminek úgy lehet gátat vetni, ha Észak elszakad az ország középső és déli részétől, önállósítja magát, megteremti Padaniát (a Pó-síkság és az attól Északra elterülő régiókból egy külön országot hoz létre). A nyilvánvalóan kalandorsággal kacér, társadalmilag-politikailag kivitelezhetetlen program sértette általában az olasz nép érzelmeit, szemben állt a koalíciós társak politikai alapállásával: a „mélyolasz” neofasiszta nacionalizmussal, de az egykori kereszténydemokrata centrumerők józanságával is. A környezetvédő zöld mázzal is vastagon bevont – a Liga kedvenc színe a zöld – meglehetősen eklektikus – antifasiszta betétekkel szintén operáló – az afrikait és ázsiait, de a délolaszt is lenézően idegennek tekintő xenofób, populista frázisoktól hemzsegő bossiádák Északon eleinte nagy tömegeket tévesztettek meg, a Liga hívévé toborozva több északi városban a szavazók relatív többségét. Nagyobb, országos hatósugárban azonban a Liga már nem tudta befolyását kiterjeszteni. Ellenszenvet indukált és ellenfeleket szerzett magának. Hallani lehetett olyan feltételezéseket, melyek szerint a „tisztá kezek” vizsgálóbíráinak emblematikus figurája, a családi köteleibein délinek tartott Antonio Di Pietro földijeinek etikai tisztaságát akarta demonstrálni ahogyan szigorral és bulldog-szívóssággal vetette magát az Északon tenyésző, romlott korrupciós fertőre. Eltekintve az olasz politikai folklór efféle virtuális hajtásaitól (Di Pietro ezen túllépve önálló politikai mozgalom exponenseként indult és szerzett képviselői mandátumot 2001-ben, majd 2006-ban) tény az, hogy Észak gazdasági virágzásához az olasz Délről bevándorolt szorgalmas munkaerő tagadhatatlanul hozzájárult. Miként tagadhatatlan az is, hogy az egységes nemzetgazdaságban, az egész országot átfogó nagyobb piaci méretben

több a gazdasági potencialitás, mint a Bossi elképzelése szerinti szecesszióval háromrészre szaggatott Itáliákban.

A jobbközép koalícióban mindenesetre feszültséget szított a gyakran zsaroló módon előadott szecessziós fenyegetés, amit később maga Bossi föderalista reformpropagandává szelídített. A mozgalom választói befolyása nagymértékben visszaszorult 2006-ra, ami részben Bossi egészségi állapotával, de valószínűsíthetően beteg politikájával is magyarázható.

A Berlusconi–Fini–Bossi heterogén triász nem válhatott olajozottan és harmonikusan működő koalícióvá, ellentétek minduntalan felszínre kerültek, személyes mozzanatoktól sem voltak mentesek. Olyan durva baleset azonban, mint 1994-ben – amikor Bossi megbuktatta a kormányt – már nem ismétlődött.

A jobbközép koalíció centrumának szerepére pályázhatott volna a *par excellence* új párt, az 1993–94 fordulójára Berlusconi személyes kezdeményezésére és „vállalkozásában” talpra állított Forza Italia. A feltételes módot indokolja, hogy az újdonsült pártvezető markánsan jobbra pozícionálta magát és pártját, elhanyagolva a pártjába besorozó egykori DC töredékek hagyományos kiegyensúlyozó, közvetítő, középponti szerepeket is ellátó politikáját. Lehetséges, hogy a DC politikai és államvezetési tapasztalatának legértékesebb elemeit háttérbe szorította a szerveződő új formátumú antikommunista blokk. A Forza Italiába olvadtak ugyanis a DC nyíltan és vehemensen jobboldali, valamint az álcázott szélsőjobboldali csoportjai, rátalálva Berlusconira a politikában is vállalkozó szellemű nagyvállalkozó üzletemberre, aki ambíciójánál, finansiális eszközeinél, televíziós és reklámfelületeinél egész üzleti-gazdasági apparátusánál fogva alkalmasnak látszott politikájuk megvalósítására. Berlusconi vállalatának apparátusa részben pártapparátussá vált és egyenes függőségben alárendeltségi viszonyba került munkáltatójával, ami a Forza Italiát pártként sajátos helyzetbe hozta. A politikai viták és módszerek helyett vállalati módszerek érvényesültek, meghatározó volt a „vállalatvezető” hatalmi szava.

A Forza Italia mint párt nem folytatta sem a nagy múltú DC, sem más olasz politikai párt szervezési-szervezeti technikáját, laza klubok hálózatára épült. Könnyed stílusban, fárasztó pártviták nélkül alakította politikai orientációjának – baloldal-ellenességének, a szabadságjogok egyedüli autentikus képviselőjének – elveit és kezdetben ez is sikeresnek bizonyult, bár magában rejtette a *leader* és környezetének „alulról” ellenőrizhetetlen döntési mechanizmusát. A későbbiekben ez lett a Forza Italia működésének egyik fő problémája. A kezdeteknél azonban az indulás lelkesítő látványossága, a „hajrá” mozgósító töltete, a szinte „futbóliának” felfogható Itáliában (a párt szimbólum-

színe az olasz labdarúgó válogatott azúrkék mezére hajazott) elhomályosította a perspektíva árnyait. Berlusconi masírozásának gyorsaságára jellemzők egy 1993 végi közvélemény-kutatás adatai, illetve ezek egybevetése az egy évvel későbbi választási eredményekkel. „Bízok Ön Berlusconiiban” kérdésre a válaszolók 13 százaléka biztos igennel, 43 százaléka valószínűleg igennel⁵ felelt, a választásokon viszont a Forza Italia 21 százalékkal első számú párt lett (a jobbközép összesített eredménye 46,4 a középből 34,4 százalékaival szemben) és Berlusconi természetesen kormányalakítási megbízást kaphatott.

Berlusconi kezdeti sikerességének magyarázatát személyiségének adottságaiban és a helyzet adta feltételekben kell keresnünk. A politikai életet földrengés rázta meg, a korábbi politikai vezetőréteg darabjaira hullott és a gazdasági életben is érzékelhető a pangás. Nőtt a deficit, nem nőtt jelentősen a GDP, az olasz külkereskedelem versenyképessége csökkent, az euró bevezetése „olaszt-próbáló” feladványnak bizonyult. Berlusconi – a hatékony vállalkozó – tűnt ama személyiségnek, aki „elintézi” az ügyeket, nagyobb áldozatok nélkül újból „gazdasági csodát” művel az 1950-es 1960-as években csodát látott gazdasággal, s közben szavatolja a jobboldali leadershipet.⁶

A jobboldal számára kétség kívül ez utóbbi döntőfontosságú kérdés: eltorlaszolni a hatalom kapujában kopogtató PCI-ből PDS-sszé lett, immár teljes értékűen demokratikus párt útvonulát. Berlusconi – a dolgok kimenetelét ismerve – nem tudott felnőni ehhez a teendőhöz, sőt bebizonyosodtak politikai ismereteinek hiányosságai, politikai kulturáltságának fehér foltjai. A kommunizmusról ideológiai sémákban gondolkodott és főleg az olasz kommunisták megítélésében hagyta magát ezektől félrevezettetni. A PCI ugyanis nem egyszerűen a szovjet politika olasz eszköze vagy végrehajtója nem volt, 1945 utáni fejlődésében nagy nemzeti erővé vált, jelen olt az olasz társadalom minden zegzugában, a társadalomba eresztett hajszálgökörei elérték nemcsak hagyományos bázisát, a munkásosztályt, a parasztságot, a modern munkavállalókat, hanem a középrétegek kiterjedt tömegeit, az ún. kisemberek legkülönbözőbb típusait, akiket az elmúlt évtizedek olasz politikája nem hordozott a tenyerén. A fegyelmezett, jól szervezett – a szervezésben „bolsevik” elvektől nem ódzkodó – PCI ugyanakkor és főként eurokommunista korszakában (1970-es évek) felszerelkezett a pluralista demokrácia alapértékeivel, felkészült arra, hogy integrálódjék az euroatlanti realitásokba (NATO, Európai Közösség, szociáldemokrácia). Közben, s mindezek tetejébe a megszűnt Szovjetunióval és világkommunizmussal együtt elmúltak azok a nemzetközi síkból – a „proletár internacionalizmusból” – eredeztetett és a PCI

révén természetesen külső támogatást élvező, bár mesterségesen felnagyított főbiák (a Szovjetunió, tudunkkal, nem robbantotta ki a világforradalmat), amelyek az originális PCI-ből rendszeridegen ideológiai ellenfelet, a demokráciára nézve halálos veszedelmet fabrikáltak és el sem tudták képzelni a politikai hatalom közelében. Tehát nem volt ok – sem belsőleg, sem külsőleg -, hogy a szavazói testület mintegy harmadának-negyedének konszenzusát bíró pártot „lekommunistázható”, manipulatív hitelteleníthető tényezőként kezelje a Lovag. A PCI, majd a PDS politikai fejlődésében eljutott arra a fokra, hogy az egykori DC vele korábban is kompromisszumkész csoportjainál az új politikai helyzetben stratégiaileg számításba vett szereplő lett. A párt gyakorlatilag a középbal legszervezettebb és a legütőképesebb választói háttérű erejét testesítette meg, a Forza Italia eredményétől 1994-ben mindössze 0,6 százalékkal lemaradva (20,4%-kal) országosan a második párt, a középbal oldalán kimagaslóan az első. (A néppárti Prodi-követők 11,1 százalékon álltak.) A PCI-PDS megkerülhetetlen tényező a jobbközép és a középbal frontvonala mentén, mi több: a párt ezt a vonalat képes volt ellenőrizni és a siker reményében balra, a középbal felé tolni.

Berlusconi és a jobboldal kommunistaellenes logikáját és sematizmusát egyvalami mégis alátámasztotta: a PCI PDS-szé alakulva is felmutatta kommunista identitású hagyományát, amihez a tagság nem jelentéktelen hányada megrögzötten ragaszkodott és az átalakulási folyamatról, a múlt feladásának vagy fel nem adásának dilemmájáról éles vitát folytatott. Ennek elfajulásával pártszakadás történt. A PDS létrejöttét ösztönző főtitkár, Achille Occhetto irányvonalát megtámadta a szakadár baloldali áramlat Armando Cossutta és Fausto Bertinotti vezetésével, akik jottányit sem engedtek a párt kommunista múltjából. A pártszakadással megszülető PRC formációja magával vitte a párttagság egy részét és még fájóbban a szavazók mintegy 6-8 százalékát (1994-es adat). (A baloldali formáció felállását tovább bonyolította a PRC későbbi kettéválása; a PRC-ből kiszakadtak a „demokratikus kommunisták”, 2006-ra ismét „olasz kommunisták” néven 2,3 százalékkal önálló parlamenti – e vizsgálódásunkban – elhanyagolható tényezők.)

Berlusconi látásmódjában ennél is problematikusabb és ingerlőbb a PDS-ben maradó deklaráltan kommunista csoportosulás (csak két nevet említünk: a volt főtitkár Alessandro Nattà és a párt elnöki tisztét betöltő Aldo Tortorellát), arról nem beszélve, hogy a Lovag leegyszerűsítetten egy kommunista kalap alá vett mindenki, aki a PDS-hez vagy a PRC-hez tartozott. Az őt jellemző differenciálatlan politikai szemlélet kimerítően magya-

rázhatja, miért olyan elszánt ellenfele a középbal koalíciónak, s miért mélyedt el kommunisztázó retorikájában, amelynek pedig bumeráng-effektusáról több ízben meggyőződhetett. A Lovag egész egyszerűen eltekintett a PCI-PDS változás politikai nóvumától, attól, hogy a PDS alakjában a baloldalon talpon állt egy attraktív, a középbal pólusképzésére alkalmas erő, amely még kohéziót is nyújthat a középbal formációjának, jóllehet ebben a vonatkozásban több probléma adódott. A középbal oldalán sem alakultak simán a koalíció együtt-tartásának dolgai. A PRC 1998-ban megvonta támogatását a koalíciótól és az ezzel járó kormányválságon és kormányátalakításon túlmenően a centrum egyes szereplőinek bizonyosan nem volt ínyére, hogy a PDS méreteire, szavazóbázisára való tekintettel a koalíció legerősebb komponenseként magának követelte a miniszterelnökséget, általában a pozíciók elosztásánál nagyobb igényeket támasztott. A PRC 1998-as dezertálása a koalícióból a PDS vezetését, személy szerint elnökét Massimo D'Alemát arra indította, hogy magához ragadja a miniszterelnökséget és hatalmi kulcspozícióban navigálja el a koalíciót a ciklus végéig, egyúttal erősítse is meg a PDS státuszát is struktúráit, valamint befolyását az egész olasz közéleten belül.

Giuseppe Vacca, D'Alemához közelálló politológus (a Gramsci Alapítvány és Intézet elnöke) egyik írásában a D'Alema-Prodi váltást elemezve úgy fogalmaz, hogy a koalíciós konstrukcióban elvált egymástól a *premiership* és a *leadership* – tekintettel a PDS meghatározó erejére, amely nem birtokolta eddig a miniszterelnökséget –, bár (a szerző számára) sem (!) volt „világos”⁷ a bekövetkezett kormányfőváltás minden körülménye. Ha Vacca számára homályosak voltak a fordulat okai, akkor az értelmezhetetlen lehetett a koalíció egészében és a tisztázatlan helyzetet Berlusconi ki is használta: megtorpedózta a politikai intézményrendszer további reformjait kihúzva ezzel a középbal alól a kezdeményezési lehetőségeket. A jobbközép 2001-es választási sikeréhez a középbal belső problémái muníciót adtak, ám Berlusconinak győzelmétől függetlenül számolnia kellett saját koalíciós stratégiai deficitjével és gyengeségeivel.

Berlusconi a politikai kérdéseket – a stratégiaiakat mellőzve – „vállalatvezetői” mentalitással kísérelte megoldani, csakhogy az olasz politika göröngyös terepén több a buktató, mint egy gazdasági cég udvarán. Járatlan lévén a politikában tanácsadóit⁸ is egysíkián válogatta meg, akik szakmai elfogultságaik miatt érzéketlenek voltak a politikai tétekre, a kockázatok súlyára és ellensúlyára; gondolatmenetük – csakúgy mint főnöküké – egy irányban közlekedett, a jobboldaltól a jobboldalig. Meggyőződésük szerint a kommunizmus, s vele mindennemű

baloldaliság végleges történelmi vereséget szenvedett, nincs esélye a reorganizációra. Tévedésük és a Berlusconi-belpolitika viszonylatában gyülemelő ellentmondások árát a Lovag 2006-ban fizette meg.

BERLUSCONI ÉS A KÜLPOLITIKA

Gyakorlott (olasz) politikus számára az elmúlt 10–15 évben a külpolitika nem tartogatott annyi buktatót, mint a belpolitika, jóllehet a nemzetközi helyzet gyökeres morfológiai átalakulása gyakorlott politikust is próbára tett volna. Az amerikai szupremácia evidenciájával a kétpólusú világrend egypólusúvá vált és ez áttekinthetőbbé tette ugyan a nemzetközi viszonyokat, de veszélyes új konfliktusokat és feszültségforrásokat szült. Olasz szempontból valóban leegyszerűsítettebbek lettek a nemzetközi viszonyok azzal, hogy nem kellett számolni a „világkommunizmus veszélyével” és az Egyesült Államokkal való hagyományosan idilli barátság ezáltal zavartalanul folytatódhatott, lényegében a belpolitikában szinte konszenzus övezte a külpolitika főirányát, amely a rendíthetetlen USA-szövetségi státusz megőrzésével együtt az európai integráció iránti deklarált elkötelezettséggel párosult. Mindez egyértelmű volt Berlusconi előtt és első nyilvános nemzetközi szerepléseinek alkalmával tennivalóit kifogástalanul kommunikálta. (Többnyire Berlusconi második kormányának külpolitikájáról beszélünk, az 1994-es kérészéletű első kormánya külpolitikai szempontból irreleváns, hacsak az a malórt nem vesszük számításba, hogy 1994 decemberében a nápolyi nemzetközi maffiaellenes konferencia megnyitásának és a miniszterelnök köszöntőjének időpontjához igazították a neki szóló bírósági idézést korrupció vádjával kapcsolatos kihallgatása tárgyban.) Gyakorlati magatartása viszont csaknem kezdettől fogva szkepszist váltott ki a az európai partnerekből.

Mario Monti, az Európai Bizottság konkurenciáért felelős biztos 2001 decemberében egész oldalas interjújában a *Corriere della Sera*-nak arról beszélt, hogy a jobbközép kormány imázsa nemzetközi síkon „nem koherens”, „széteső”, Európát illetően pedig „nem gazdasági, nem politikai kifejezéssel mondván a kormány és többsége serdülőkori”⁹ állapotban leledzik; egyidejűleg képviseli a tradicionális európeér pozíciókat, és elutasítja a nemzetek fölötti elviség bármely elemét. Monti megkülönböztetett a kormányon belül egy Európa-elkötelezett és egy Európa-ellenes „pártot”. Umberto Bossit, Rocco Buttiglione Európa-ügyi minisztert az Európa-ellenesekhez, Renato Ruggiero külügyminisztert az Európa-pártiakhoz sorolta.

Alig jelent meg Monti interjúja, Ruggierót – mivel nem védte meg őt a menetközi sajtó támadásaitól – Berlusconi elbocsátotta a kormányból. Néhányan úgy kommentálták az esetet, hogy Ruggiero következetes európeersége miatt szembekerült a kormány többségével.¹⁰ (A külügyek irányítását egyébként a miniszterelnök magához vette.) A történetek után Berlusconi kormányára vetülő euroszkepszis szintje egyre emelkedett.

Jellemző erre a Financial Times 2003. május 9-i vezércikke, amely az Itáliára váró soros uniós elnökségi funkció eredményességét kérdőjelezte meg és ezt összekötötte Berlusconi és az igazságszolgáltatás konfliktusával. A mérvadó angol újság szerint „ha egy miniszterelnök a vádlottak padján ül, akkor nem lehet reformokat végrehajtani”.¹¹ A reformok aktualitása vitán felüli ügy volt mind Itáliában, mind Európában; Európában a bővítésért folyamodó 15 tagjelölt országra való tekintettel.

A Financial Times kemény bírálata nem kímélte Berlusconit a politikai hatalma és a gazdasági, valamint információs hatalma közötti érdekütközés miatt sem. Az ún. érdekkonfliktus-probléma megoldására a miniszterelnök ígéretet tett, de a lap szerint ezt nem tartotta be, az ellene folyó eljárásokat befagyasztotta és a parlamenti immunitás „személyre szabott”, törvényi védelme mögött sáncolta el magát.

A 15-ből 10 tagjelölt ország felvételének ügye egyébként – megoldódott, de ebben az olasz elnökségnek együtt kellett működnie az Európai Bizottság elnökével, Romano Prodival, és a konvenció alelnökével, a szintén középbal (szocialista) politikus Giuliano Amatóval, akikkel Berlusconi személyi kapcsolatai feszültek voltak ugyan, de az unió bővítése ezt – szerencsére – közömbösítette.

Róma és az Unió viszonyát további kellemetlenségek kísérték. Ebben a vonatkozásban említendők olasz kormánykörökből származó ellentmondásos nyilatkozatok az euro határainról, a líra esetleges visszaállításáról, vagy az olyan visszatetsző kijelentések, mint Bossié, aki Belgiumot pedofil országnak nevezte, továbbá egyenesen Berlusconié, amikor megszólta a „részegeskedő” és „hangoskodó” német turistákat és megsértette Martin Schulz német szociáldemokrata képviselőt Strasbourgban, amikor kápónak titulálta. Az európai ügyek minisztere, Rocco Buttiglione szintén emlékezetes módon kifogásolta a genetika, a mesterséges fogamzási technikák kísérleteit, a világnézetét illetően pedig kvázi kereszties fundamentalizmust képviselt, mint egyedül üdvözítőt Európa számára.

Külön gyöngyszem Berlusconi negatív példatárában a nyilatkozat, mely szerint európai partnerei irigylik őt gazdasági sikereiért és különben is a nemzetközi csúcsértekezleten is a

„legfelkészültebb”¹² vezető; előfordult, hogy Napóleonhoz és Jézus Krisztushoz is hasonlította magát. A fentiek ismeretében több mint érthető, hogy választási veresége fölött saját néppárti kollegái sem sajnálkoztak, sietve gratulált Prodinak például Angela Merkel német kancellár, Guy Verhofstadt belga, Jean-Claude Juncker luxemburgi kormányfő. Ugyanők kifejezték meggyőződésüket, hogy Európa bomlasztója helyett az európai alkotmány megszakadt ratifikációs folyamatában Prodit illetően konstruktív olasz vezetéssel együtt tudnak majd működni.

Berlusconi viszonya az Egyesült Államokhoz szintén kritikus fordulatot vett, noha kapcsolata az amerikaiakkal rendkívül jó előjelekkel indult 2001. tavaszán. Személye tökéletesen beleillett a konzervatív amerikai felfogás politikus-modelljébe.

A Lovag mint sikeres üzletember – vélték a tengerentúlon – minden adottsággal rendelkezhet, ami a politikában kama-toztatható, s ami az Egyesült államokban általában hasonló személyiség esetében be is szokott válni. Berlusconi politikai nézetei és programképzelései miatt – adócsökkentés, az állami eszközök visszaszorítása a gazdasági életben, a vállalkozási szabadság garantálása – messzemenően respektálták, ideológiai és politikai barátjuknak, hű szövetségesüknek tartották, ami az olasz jobboldali politikusoknak amerikai részről mindig kijutott. Ezúttal azért örvendeztek külön, mert Berlusconi-val enyhülhetett valamennyire az Európai Unióban túltengő baloldali kormányzatok hegemoniája.¹³ Semmi zavarót nem láttak abban, hogy Berlusconi gazdasági vagyona mellé halmozta média- és politikai hatalmát, amiért egyébként a liberális amerikai és európai sajtóban a bírálatok kereszttüzeiben állt. Az amerikai republikánusok és konzervatívok következtetése ebből nem más, mint hogy ha a liberális sajtó támadja, akkor eggyel több okuk hinni, hogy az ő emberükről van szó. Berlusconi 2001-es választási győzelmével újfent körvonalazódó és az újfent nagyon is figyelemmel kísért olasz „politikai laboratórium” az Egyesült Államoknak sokkal kedvezőbbnek tűnt, mint az, amit akár a fasizmus korszakában szemlélhettek, vagy amit módjuk volt megtapasztalni a DC kormányok állami beavatkozásokat előnyben részesítő kurzusa idején, nem beszélve az aggályos kíváncsisággal figyelt eurokommunista kísérletezés periódusáról.¹⁴ Meg voltak győződve arról, hogy Berlusconi képes megállítani az olasz baloldal előretörését, esetleges újabb sikerét. Ebben csalatkozniuk kellett, de Berlusconi külpolitikájában eleinte nem, mert támogatta az amerikaiakat a rakétaelhárító védelmi rendszerek ügyében, a G8-ak összejövételén, más nemzetközi ténykedéseikben. a G8-ak 2001-es genovai értekezlete alkalmából Berlusconi kemény erőszakot alkalmazott a globa-

lizmusellenes tüntetőkkel szemben, ez szintén jó pontot jelentett Washingtonban.

Meg kell jegyezni, hogy ez idő szerint az Egyesült Államok külpolitikájában felértékelődött az ázsiai kontinens és geopolitikai, világgazdasági okokból kifolyólag aláértékelődött Európa, ezen belül természetesen Italia jelentősége is, amely ennek ellenére kiválóan alakította az „engedelmes, ám pici barát”¹⁵ szerepét.

Az amerikai külpolitika geopolitikai és világgazdasági tendenciáját 2001. szeptember 11-én tragikus terrorcselekmény csak tovább erősítette, egyúttal még gubancosabbá tette az USA-Európa viszonyt. Mint ismeretes az NSZK, Franciaország nem társultak az amerikaiak Irak-ellenes politikájához. Borotvaélen táncolt az euroatlanti–arab viszony is. Berlusconi elhibázta reakcióit ezekre a jelenségekre. Egy ízben a keresztény civilizáció iszlámmal szembeni fölényéről beszélt, egy másik esetben a nemzetközi kiadatási törvényt ellenezte. Súlyos politikai baklövésekről volt szó. A kényes euroatlanti–arab viszony kulturális, vallási szembeállítással megterhelni fölösleges, káros, az arab világban széleskörűen elterjedt fundamentalizmus malmára hajtotta a vizet, míg a kiadatási törvény obstruálásával gyengítette a terrorizmusellenes eszköztárat, segíthette az adóparadicsomokba menekülő financiaális bűnözést. Ez utóbbi momentum a Lovag személyes érintettségének gyanúját kelthette – a nemzetközi sajtó folyamatosan informálta a közvéleményt Berlusconi pénzügyi differenciáiról.

A fenti két nyilatkozat nem tett jót amerikai nimbuszának: 2001. októberében az európai kormányfők közül – „habozások és halasztások”¹⁶ kínossága mellett – utolsóként fogadták. Tárgyalásainak egyedüli eredménye: washingtoni kérés arra vonatkozóan, hogy olasz katonák vegyék át az amerikaiak szolgálatát a Balkánon, ahol – amerikai álláspont szerint – Európának kell teljesítenie biztonságpolitikai feladatait. Az Egyesült Államok Irakra, Afganisztánra, a közel-keleti régióra koncentrált, Európával nézeteltérései nem szüneteltek. Berlusconival nem voltak nézetkülönbségek, Washingtonnak mégis tudomásul kellett vennie, hogy Berlusconi belpolitikai nehézségei miatt és belpolitikai fogantatású nyomásra az iraki olasz katonai kontingens kivonásával kénytelen számolni. (Az iraki konfliktus mindazonáltal nem Berlusconi külpolitikai számláján elrontott rovat.)

Ha jól körülnézünk a Lovagot maradéktalan elismerésben legfeljebb Orbán Viktor, esetleg Vlagyimir Putyin szerencsésélteti. Egyébként Putyin barátságával büszkélkedni is szokott. Helyesebb lenne azonban kölcsönös érdekegyezésről beszélnie, mivel Itália Oroszországgal igen sajtóságos – szinte KGST-típusú

– külkereskedelmi kapcsolatot létesített: Oroszország energia-hordozókkal, alapanyagokkal fizeti ki az olasz exportot, az orosz üzletekben nagy mennyiségben elhelyezett „Made in Italy” divattermékeket és más iparcikkeket, élelmiszereket.

Összességében az olasz külpolitika Berlusconi kormányzása alatt őrizte és ápolta a korábbi időszakban megszerzett pozícióit és piacait, de újakat nem szerzett és külpolitikai dinamizmusa – feltehetően az olasz gazdasággal együtt – megtorpant. Mindez nem egyedül Berlusconinak róható fel, azonban a tény tény és összekapcsolódik a 2001-2006 közötti kormányzati tevékenység színvonalával.

KORMÁNYZÁS ÉS KUDARC

Nem egyedül a 2006-os választás hozott szoros küzdelmet és döntetlenszagú eredményt (Itáliában), 1996-ban és 2001-ben is a parlamenti aritmetika kiegyenlített képleteket produkált. 1996-ban a nyertes Olajfa a PRC-vel együtt a Szenátusban 44:48,1 százalékos arányban kisebbségben volt a jobbközéppel szemben, 2001-ben a kocka fordulásával a középbal 44,2:42,5 arányban enyhe többségben dacolt a kormányzó koalícióval, amely a képviselőházban viszonylag kényelmes többséggel tartotta frontját. A döntetlen közeli erőviszonyok, a politikai helyzet, az éles politikai megosztottság tíz éve ismétlődő hullámműködésében közrejátszik a politikai és gazdasági viszonyok félúton levő reformfolyamata, a gazdaság pangása és a problémákhoz való közelítésben, a megoldási javaslatokban, markánsan elváló kétféle szemlélet, kétféle felfogás, és végül természetes módon a kétféle politikai orientáció. Aktuális lehetne a decentralizáció további föderatív jellegű építése, hogy az Északi Ligát jellemző követeléseknek és viszályoknak intézményesen elejét lehessen venni. Az állam „karcsúsítása”, szolgáltatói jellegének fejlesztése időtlen idők óta, de minimálisan húsz éve napirenden van – érdemi változások nélkül, viszont annál több helybennjáró homlokzati átszervezések és visszaszervezések sorozatával. Hol X számú minisztériummal, a hozzájuk tartozó államtitkárok seregletével, hol Y számúval működik a kormány és közigazgatási apparátusa. A reformok odáztatásának semmi oka nincs, mivel az eltelt húsz esztendő alatt a társadalom mozgása sarkaiból fordította ki a politikai intézményrendszert, valósággal szétördelte a társadalmi közösség identitását formáló karaktereket: a társadalmi osztálykategóriákat, a politikai pártokat, a szakszervezeteket, a képviselői rendszert, az önkormányzati funkciókat.¹⁷ Ma különösen (de már húsz évvel ezelőtt sem) a munkásosztály vagy a

parasztság nem az a társadalmi osztály, ami volt negyven évvel ezelőtt. Szakképzettség, munkakör, tulajdonlás, a jövedelmek tagolják és strukturálisan átalakítják (átalakították) a tradicionális munkásosztályt és parasztságot, sőt állandó mobilitási tényezőket involuálnak csoportjaikban és rétegeikben, motiválják egyedeiket. Mindez érvényes a bérből és fizetésből élőkre, de a szabadfoglalkozásúakra, az önállóan dolgozókra, a „munka világára”, amelybe beletartoznak a kis és közép-vállalkozók, a szolgáltatásokat nyújtó különféle szakmák művelői. A „munka világának” ez a hallatlan mérvű tagoltsága más megvilágítás alá helyezte a politikai tömegpártokat, szervezeti fölépítésüket, politikai módszereiket és cselekvésüket, finanszírozásukat, nem különben a szakszervezeteket, a civil társadalom szerveződéseit. Ez utóbbiak új formákban jelentek meg és részt vesznek a közéletben, szerepük az ideológiák összeomlásával felértékelődött. A pártok változatlanul képesek delegációikat elhelyezni az intézményekben, ahol viszont az új helyzetnek megfelelően új módszerekkel folyik a politizálás. A politikában, illetve a politikai intézmények és a civil társadalom közti kapcsolatban a média, az információ nagy jelentőségre tettek szert, a kérdések és problémák (egészségügy, oktatás, kultúra, környezetvédelem, biztonság stb.) nagy része gyorsabban konkretizálható, jóllehet az intézmények ezzel nem tartanak lépést. Akár mindennap megreformálhatnánk valamit.

Pillanatnyilag a legsürgetőbbnél maradva az itthon sem ismeretlen kérdések mellett Itáliában is abból kell kiindulni, hogy politikai reform és gazdaság pusztán az államháztartási deficit lefaragása szempontjából szervesen összefügg. A két koalíció felfogása erről alapvetően abban tér el egymástól – leegyszerűsítve a dolgokat –, hogy a jobbközép „kiadáspárti”, a középbal az erély, a szigor pártján áll. A jobbközép a monetáris eszközök és lehetőségek szabadosabb, úgymond liberális kezelésével gondolja el a gazdasági élet fellendítését, a reformokat, míg a középbal föllismert kényszerűséggel szabályozottabb keretekben, szigorral rendbetett gazdaságtól várja ugyanezt.

A jobbközép és személy szerint Berlusconi monetáris eszközei között első helyen állt az adópolitika közvetlenül utána a gazdaság liberalizációja, a vállalkozási szabadság biztosítása, amelyek elvekként és retorikailag hatásos hívószavaknak bizonyultak. A jobbközép 2001-es gazdasági és politikai programjának sikere érdekében – az előző tapasztalatok alapján – jobban ügyelt a jobboldal és a centrum viszonyára, a koalíciós összetételnek megfelelőbb politikai kiigazításokat tett a hatalmi ágakat érintő pozíciók elosztásában. A DC utód UDC (Demokratikus Keresztények Uniója) vezetőinek fontos pozíciókat adományoz-

tak: Marco Follini miniszterelnökhelyettesi, Pierferdinando Casini a képviselőház elnöki székébe ülhetett. E kedvezőnek tűnő fejlemények láttán csatlakozott a jobbközéphez az egykori szocialista párti Gianni De Michelis, Craxi és Andreotti kormányainak több ízbeni minisztere, illetve a republikánus párti Giorgio La Malfa, akinek neve felmenőjének (Ugo La Malfa) elismert középbal múltja miatt rendkívül jól hangzott, maga, szintén rendelkezett kormányzati tapasztalattal. A jelenségben megfigyelhető a nagyon is visszatetsző kétélű tendencia: felkapaszkodás a győztes szekerére. Az említett és ismertebb nevek mögötti tolongás a politikai „pluralizmus” karikatúrisztikus, máshol is ismert kinövése.

A jobbközépnek ezt a második mérsékelt irányzati variánsát támogatta az AN-vezető Fini, aki erős kézzel tartotta távol pártjától, főként az érdemi döntésektől a szélsőjobbhoz pozíciókra hajlamos korifeusokat, mint például Mussolini unokáját, Alessandrárt – ők ketten később egymással összekülönböztek és Alessandra önállósította magát, a 2006-os választásokon csúfosan meg is bukott (0,7%). Ugyancsak kialvónak tűnik az AN-tól jobbra álló „Tricolor Lángja”, a következetesen neofasiszta párttöredék. A nagyhangú Bossi megbetegedve kevesebb komplikációt okozott 2001 és 2006 között a Liga leszálló ágba került: választási eredménye 2006-ban 3,4%.

A 2001 után felálló jobbközép koalíció kormányprogramjának összeállításához és végrehajtásához voltaképpen javultak a politikai feltételek, a koalíció összefogottabb lett, Berlusconi tudomásul vett néhány tanulságot. Ennek ellenére programjának koncepcionális hiányosságai nem maradtak rejtve. Ezek a részletekben bújtak meg. Berlusconi kedvenc népszerűségi indexet javító tematikája az adókérdés, amihez kétségtelen szakértelemmel nyúlt. Részben okkal ostromozta az előző középbal kormány bonyolult, nehezen áttekinthető adóztatási módszerét s a maga részéről „mindössze” nyolc adótípust jelölt meg egyetlen kód-számmal, két adókulccsal a természetes személyek, egy kulccsal a gazdasági vállalkozások számára¹⁸. Nem kizárt, hogy ez az adópolitika „népszerűbb” lehetett, bár a kevésbé tehetős rétegek továbbra is úgy érezték, hogy terheik csökkenése nincs arányban az ígéretekkel. Végeredményben a szegények szegényebbek, a gazdagok gazdagabbak lettek, és makroökonómiailag ennél is súlyosabb gond az adókötelezettség alóli gigantikus méretűre dagadt menekülés, az adókötelezettség megkerülése, miáltal az állami bevételek apadását nem sikerült megállítani. Deficitellenes hatása tehát Berlusconi adópolitikájának nem volt. Az „áttekinthetőbb” adóztatási szisztéma behajtási utasításai nem birkóztak meg az adócsalók trükkjeivel.

Berlusconi további „jó ötleteinél” szintén hiányoztak a kellően részletezett végrehajtási utasítások, ezért azok realizálatlanul heverték az íróasztalokban. Kormányprogramjának egyik prioritása például a „cél-törvény”, amit a miniszterelnök a következőképpen magyarázott. „Minden évben a költségvetési törvényben definiálják a nagy közbeavatkozásokat (értsd beruházásokat), az infrastruktúrákat, az ipari stratégiai létesítményeket. Az ily módon meghatározott közbeavatkozások törvényileg egyeznek a törvénnyel (sic!) és kikerülnek az engedélyek, felhatalmazások, politikai határozatok mocsarát. Amióta a világ világ a nagy építkezés politika és a nagy politika építkezés (sic!). Nem véletlen, hogy Itáliában évtizedek óta nem hoztak létre jelentős közműveket. Ennek oka a politika-bürokratikus gépezet, mely mindent megállít. A velencei Fenice színház 1790-ben kezdtek építeni és 1792-ben kész volt. 1996-ban leégett és még mindig csak egy sátor fedi. Tervezetünkben az új közművek a *project financing* logikája szerint épülnek a magánszféra döntő hozzájárulásával és marginális kincstári költséggel.”¹⁹ A miniszterelnök elpanaszolta, hogy a parlament nem szavazta meg a törvénytervezetet, de a kormány újra előterjeszti, és addig teszi ezt, amíg meg nem valósulnak a tervezet javaslatai.

Nem az ellenzék „hivatalból” való akadékoskodása, a részletek nem kellő kidolgozottsága miatt feneklett meg a jobbközép kormányprogramja. Az „új munkaszerződés” például hiába helyettesítette az „elbocsátás szabadságát” a „felvétel szabadságának” szólamával, a sovány deklarációtól nem termett egy millió (1994-ben) ígért, (ám a köztudatba később is bevésődött) új munkahely.

A program kidolgozatlansága és koncepcionális fogyatéka felszínre hozta minden hiányosságát. A gazdasági növekedés, az állami deficit mutatói egyre rosszabbodtak, lényegében a kormányzási ciklus első évétől és a tendencián nem sikerült fordítani. 2002-ben a gazdasági növekedés 0,4 százalék, később is csak szerény egy százalékpontot ért el, 2005-ben viszont 0%-ot. Az állami deficit 2005-ben 106,7 százalék, a 2006-os becslés 107 százalék fölötti számot vetít előre. A GDP-hez viszonyított Maastrichtben előírt 3 százalékos követelményt csak privatizációs bevételekkel sikerült teljesíteni. Mondani sem kell, hogy az olasz munkanélküliségi ráta is 2002-től Európa-csúcs közeli állapotban volt 9,6 százalékkal (a rekord Spanyolországé: 10,4-el), az elmúlt években alig változó tendenciával. Bírálatok tárgyát képezte az infláció 2 százalék fölé emelkedése és a 12 százalékos szegénységi statisztikai adat, ami változatlanul a déli országrész lakosságára koncentrálódott – annak ellenére, hogy a kormányprogram a Dél-t kiemelten segítő területként kezelte.

A bajok sokasodásával és a többoldalú elégedetlenségek következtében a jobbközép 2005-ben a helyhatósági választásokon kénytelen volt elkönyvelni teljes presztízsvesztését. 13 régióban rendezett választokon (ebből 8 kormánypárti vezetés alatt) tizenegyben a középbal szerzett többséget, mindössze Lombardia és Veneto maradt kormánykézen, azaz két olyan régióban, ahol Berlusconi és Bossi nagyon erős választói hadsereget mondhat magáénak. A középbal nemcsak visszahódította hagyományos közép-olaszországi övezetét, hanem több régióban meggyőző fölényrel – helyenként 60 százalékot meghaladóan vagy ahhoz közelítően – nyert (Umbria 63, Campania 61,6, Calabria 59, Abruzzo 58, Marche 57,7 százalék).

A 2005-ös választási teszt összesített adata a jobbközép tíz százalékos veszteségét mutatta, a két koalíció közötti arány 53:44 százalékban hozta a középbal győzelmét, amit csak egyféleképpen lehetett értékelni, s amiből a 2006-os prognózist szintén csak egyféleképpen lehetett megbecsülni. Berlusconi személye vitatottá vált koalícióján belül. Szövetségesei nyíltan jelezték a vezetői váltásra érett helyzetet. Follini lemondott miniszterelnök-helyettesi posztjáról, párttársa Casini – a képviselőház elnöke – megnyerte a koalíciós parlamenti képviselők körében, a *leadership* körüli vita felkeltésének céljával megejtett közvéleményt kémlelő próbaszavazást Fini úgyszintén ambicionálta magát a koalíció vezetésére, bár a választási kampányban még egyszer (utoljára?) alávetette magát Berlusconi primátusának.

A Lovag a 2005-ös fiasco után nem adta fel, a Forza Italia eszközeivel és apparátusával összefogva küzdött hatalmának megmentésért. Eközben általa beválnak tartott fogásokhoz folyamodott: primitív és ellenhatásokat kiváltó crescendóval kommunistázott, lejáratni akarván Prodit, akit a kommunisták hasznos idiótájának nevezett. Programjának továbbfolytatását parafrázeálta. Az eredmény ismert és az eredményre adott első reakciók a jobbközépen a „berlusconizmus” alkonyát jövendölték, egységes, „mérsékelt” jobboldali párt²⁰ kialakításának szükségéről szóltak. A jobbközép egyik törésvonalát és a „berlusconizmus”-tól való eltávolodás másik jelét kifejezte a Szenátus elnökének – Itália harmadik közjogi méltóságának – megválasztása. A középbal jelöltje Franco Marini (egykori DC-tag, „fehér” szakszervezeti vezető, jelenleg Prodi szövetségese) 165 szavazatot kapott, ami csak úgy volt lehetséges, hogy jobbról heten átszavaztak politikai ellenfelük jelöltjére. Az eset rávilágít arra a lehetőségre, hogy a jobb és bal között bizonyos kérdésekben nem lesz lehetetlen az együttműködés és talán változhat Prodi borulátása az ország kettéosztottságáról – erről, mint Berlusconi politikájának káros következményéről

beszél az M1-nek adott interjújában²¹, jóllehet Berlusconi heves és Olaszországban szokatlanul parlamenten kívül is folytatandó ellenzéki ígéretet ígért. Nincs információ arról, hogy Prodi miként reagált erre, mindenesetre optimistán fogadta Fausto Bertinotti megválasztását a képviselőház elnökének: „jól kezdődik a törvényhozási ciklus”²² – mondotta. Nagy kérdés, hogyan fog végződni. A koalíció hatféle politikai irányzat (ex-kommunisták, ex-kereszténydemokraták, kommunisták, zöldek, radikálisok, Di Pietro „Itália értékei” mozgalma) kilenc – a Szenátusban, illetve a képviselőházban nem azonos felállású – pártalakzatából tevődik össze, Prodinak velük kell politikai „gazdálkodást” folytatnia ahhoz, hogy – ha sikerül – öt évig kormányozzon. Öt év alatt a nagy kérdés közhellyé fog inflálódni: mind az örökölt gazdasági, mind a koalíció belső dinamikájától képződő politikai helyzet bonyolultsága világcsúcsra esélyes Európa-rekord.

JEGYZETEK

¹ Norberto Bobbio (1994): 5. o.

² Uo. 7. o.

³ László Réka: Kormányzati stabilitás és a politikai rendszer stabilitása. A pártokrácia hatása az olasz politikai rendszerre című írásában a források megfelelő eligazítást adnak. (In: *Politikatudományi Szemle*. 2006/1.)

⁴ Lásd erről Szabó Tibor közléseit. (Szélsőjobboldali pártok Olaszországban. In: *Politikatudományi Szemle*. 2006/1.)

⁵ *Politica in Italia*, Edizione 1995. A cura di Piero Ignazi e Richard S. Katz. Società editrice il Mulino, Bologna, 1995. 27. p.

⁶ Uo. 51. o. (Patrick McCarthy: Forza Italia nascita e sviluppo di un partito virtuale.)

⁷ Giuseppe Vacca: La situazione politica italiana dopo le elezioni del 16 aprile. In: *Europa/Europe*. 2000/3.

⁸ Tanácsadói és szellemi stábjának holdudvarában található Gianni Letta, korábban a jobboldali *Il Tempo* főszerkesztője, Berlusconi második kormányában a miniszter elnökség államtitkára; Giuliano Urbani konzervatív liberális politológus, Domenico Fisichella és Marcello Veneziani jelentős kvalitású neofasizta politológusok, a nyílt jobboldali elkötelezettségű újságírók „krémjéből” Vittorio Feltri, Domenico Mennitti, Massimo Teodori stb. A korábban másik oldalra sorolt Giuliano Ferrara vagy a kevésbé „skatulyázható” Carlo Rossella neve említhető mint anomália. (Ferrara a PCI torinói szervezetének funkcionáriusa volt, Berlusconi médiabirodalmában önálló újságot szerkeszthet; Rossella neves újságíró volt a Panoráma magazinnal, akét Berlusconi saját TV-jénél, a Canale 5-nél főszerkesztővé léptetett elő.)

⁹ *Corriera della Sera*. 2001. december 19.

- ¹⁰ Piero Ignazi: L'intramontabile fascino del populismo. *Il Mulino*. 2002/1.
- ¹¹ A *l'Unità* 2003. május 10-i száma teljes egészében közölte a *Financial Times* cikkét.
- ¹² Lásd 9. ljt.
- ¹³ Federico Rampini: Bush e Berlusconi. In: *Europa/Europe*. 2001/5.
- ¹⁴ Uo.
- ¹⁵ Uo.
- ¹⁶ Uo.
- ¹⁷ Osservatorio istituzionale, Quaderno N. O. dicembre 1989. 9. p.
- ¹⁸ *Ideazione, Supplemento a Ideazione*. Anno X. Numero 6. (Novembre–Dicembre 2003.) 105–106. p.
- ¹⁹ Uo. 105. p.
- ²⁰ Lásd a *Corriere della Sera* információit a 2006. április 11-i számában
- ²¹ M1, 2006. április 30. („A szólás szabadsága” – Baló György interjúja.)
- ²² A RAI 2006. április 30-i közlése.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Norberto Bobbio (1994): *Destra e Sinistra*. Roma, Donzelli editore.
- Giovanni Sartori (1965): *Partiti e sistemi di partito*. Firenze, Editrice Universitaria.
- Giorgio Galli (1966): *Il bipartitismo imperfetto*. Bologna, Il Mulino.
- Piero Ignazi (1997): *I partiti italiani*. Bologna, Il Mulino.
- Forrásul szolgáltak még a *Corriere della Sera*, *l'Unità*, a magyar sajtó nyomtatott és az interneten hozzáférhető anyagai.

